

# מלכות שלמה בירושלים (ג) / פועלו של שלמה למען בית ה'

וה' נתן חכמה לשלמה פאָשר דָּבָר לוֹ וַיְהִי שְׁלֹם בֵּין  
חִירָם וּבֵין שְׁלֹמֹה וַיִּכְרְתוּ בְרִית שְׁנֵיהֶם (מל"א ה', כו).

בדברי הימים יש כמה וכמה הבדלים,<sup>1</sup> ונציין כאן רק כמה  
דוגמות לכך:

- בעוד שבמלכים מבקש שלמה לתת לחירם עשרים עיר  
בארץ הגליל, בדברי הימים נותן חירם לשלמה ערים,  
ושלמה בונה אותן ומושיב בהן את בני ישראל (דה"ב ח', ב).<sup>2</sup>

- בדברי הימים אין זכר לברית בין שלמה לחירם.

- לפי ספר מלכים, חירם – בעל המלאכה ששלח חירם מלך  
צור לשלמה לעבודות הקרשות במקדש – הוא בן שבט  
נפתלי והוא חרש נחושת, בעוד שלפי ספר דברי הימים הוא  
אומן רב-כישרונות ("יודע לעשות בזהב ובכסף בנחשת  
בברזל באבנים ובעצים בארגמן בתכלת ובבובץ ובכרמיל  
ולפתח כל פתוח ולחשב כל מחשבת", דה"ב ב', יג) משבט דן.

אגב, צירוף זה של שבט דן (חירם החרש מצור) עם שבט  
יהודה (שלמה) בבניין הבית הוא חלק ממגמתו של ספר  
דברי הימים לתאר באמצעים ספרותיים שונים את בניין  
המקדש כהמשך לבניין המשכן. וכך אומר המדרש:

את מוצא כשנעשה המשכן שני שבטים היו שותפין  
במלאכתו. אמר רבי לוי בשם ר' חמא בי ר' חנינא:  
שבטו של דן ושבטו של יהודה: שבטו של יהודה –  
בצלאל; שבטו של דן – אהליאב בן אחיסמך למטה דן.  
וכן במלאכת המקדש שני השבטים הללו היו שותפין:  
'וישלח המלך שלמה ויקח את חירם' וגו' (מל"א ז', יג) בן  
אלמנה הוא ממטה דן, ושלמה בן דוד שהיה משבטו  
של יהודה (פסיקתא רבתי ו).<sup>3</sup>

בשיעור הקודם התמקדנו בפרטי בית ה', בשינויים שחלו  
במעבר מן המשכן אליו ובמשמעותם. בשיעור זה ברצוננו  
לבחון את מכלול פעולותיו של שלמה למען בית ה'.

## א. הברית עם חירם מלך צור

### א. דוד וחירם

ראשיתו של הקשר עם צור עוד בימיו של דוד המלך. מיד  
אחרי כיבוש ירושלים וההתבססות בה מספר הכתוב על סיועו  
של חירם לדוד בבניין ביתו, בחומרים ובעלי מלאכה:

וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ צֹר מְלָאכִים אֶל דָּוִד וְעֲצֵי אֲרָזִים  
וְחֲרָשֵׁי עֵץ וְחֲרָשֵׁי אֲבֹן קִיר וַיִּבְנוּ בֵּית לְדָוִד

(שמ"ב ה', יא; מקבילה בדה"א ז"ד, א).

סיוע זה לא בא כתגובה לבקשתו של דוד, כי אם ביזמתו של  
חירם, שיש המסבירים אותה כאות הוקרה לדוד על מלחמתו  
בפלשתים, אויביה של צור. הידידות בין דוד וחירם נמשכה כל  
ימי מלכותו של דוד (מל"א ה', טו).

### ב. שלמה וחירם

הקשר בין שלמה וחירם מתואר במל"א ה', טו-לב; ט', יא-יד,  
כו-כח; י', יא, כב. המקבילות בדה"ב הן ב', ב-טו; ח', ב, יח; ט',  
י, כא.

על פי המסופר במלכים, עם ביסוסה של מלכות שלמה פנה  
אליו חירם בבקשה להמשיך עמו את קשרי הידידות החמים  
שניהל עם מלכות ישראל כל ימי דוד:

וַיִּשְׁלַח חִירָם מֶלֶךְ צֹר אֶת עֲבָדָיו אֶל שְׁלֹמֹה כִּי שָׁמַע כִּי  
אֵתוּ מִשְׁחֹו לְמֶלֶךְ תַּחַת אָבִיהוּ כִּי אָהַב הָיָה חִירָם לְדָוִד  
כָּל הַיָּמִים (מל"א ה', טו).

מן הסתם גם שמע חירם את שמע חכמת שלמה, כשם  
שמסופר פסוק קודם לכן על יתר מלכי הארץ. שלמה משיב  
לחירם בבקשה לספק לו ארזים מן הלבנון, וחירם נענה וניאות  
לשלוח לשלמה עצי ארזים ועצי ברושים כל חפצו. בתמורה  
סיפק שלמה לחירם מכולת לביתו חטים ושמן מדי שנה בשנה  
(לדעת רד"ק: כל זמן שעסקו עבדי חירם במלאכת שלמה).  
בהובלת העצים ובהכנת העצים והאבנים עסקו בעלי מלאכה  
משל חירם ומשל שלמה יחדיו. בפרק ט' מסופר כי חירם סיפק  
לשלמה גם זהב, וכי שלמה הציע לתת לו עשרים עיר בארץ  
הגליל אך הן לא ישרו בעיניו. בהמשך אותו פרק מתואר סחר  
הזהב הבינלאומי שפיתחו שלמה וחירם בים סוף.

היקף הפעילות הנרחב והמגוון הביא לכריתת ברית בין שני  
המלכים:

1 מעניינות דעותיהם של מלבי"ם ואברבנאל בעניין הבדלים אלו. מלבי"ם  
(על דה"ב ב', ב) כותב כי "עזרא [בדברי הימים, י"ל] לא כתב כאן שום דבר  
מן הנאמר בספר מלכים רק סיפר דברים אחרים חדשים". אברבנאל (על  
מל"א ה', טו): "והנביא [במלכים, י"ל] קיבל הדברים מהא-ל יתברך וכתב  
אותם בספר כפי הלשון והדברים היותר קרובים לאמיתת העניין. אמנם  
עזרא [בדברי הימים, י"ל] ראה לכתוב העניינים האלה וסדר הדברים  
המתחייסים כפי העניין ביותר נאה ויפה שבדרכים לענינו, כי הן הוא דרך  
כותבי ספרי דברי הימים והוא היה מדבר ברוח הקודש. ועניינו לסדר  
הדברים באופן נאות מסכים לאמיתת המאורע ואין כאן חילוף ואין כאן  
סתירה". הבחנתו של אברבנאל בין מלכים לדברי הימים מעניינת, והיא  
יכולה להסביר סתירות ושינויים במקומות נוספים.

2 לא נעסוק כאן ביישוב הסתירה. רד"ק מדבר על חילופי שטחים, ואכמ"ל.

3 שותפות זו בין השבט הדרומי המולך (יהודה) לבין שבט צפוני מבני  
השפחות (דן או נפתלי, ולא נעסוק כאן ביישוב הסתירה) מדגישה את  
שייכותם של המשכן והמקדש לכלל ישראל, מדין ועד באר שבע, בדומה  
לקניין מקום המקדש מכספם של כל ישראל.

### ג. משמעות הברית

ואולם, בנביא לא מצינו ביקורת כלשהי על שיתוף אומנים ובעלי מלאכה מצור. לפיכך יש לנסות לחפש משמעות חיובית לשותפות הצורים בבניין המקדש.

נביאים שונים ניבאו על צור: ביחזקאל מוקדשים לה שלושה פרקים (כ"ו-כ"ח); בישיעיהו – "משא צור" (פרק כ"ג); וכמו כן מתייחסים אליה יואל (ד', ט-ח) ועמוס (א', ט-ז). מנבואות אלו (ובפרט מנבואות יחזקאל, המקדישות לצור את תשומת הלב הרבה ביותר) עולים שלושה מאפיינים חשובים של צור.<sup>8</sup>

בפרק כ"ז ממשיך יחזקאל את צור לאונייה "כלילת יפי" (פסוק ג) הבנויה מחומרים יקרים ויפים מהעולם כולו. מוטיב היופי חוזר גם בפרק הבא, בקינה על מלך צור:

בְּן אָדָם שָׂא קִינָה עַל מֶלֶךְ צוֹר וְאָמְרָתְ לֹו כֹה אָמַר אֲ-דֹנָי אֱ-לֹהִים אַתָּה חוֹתֵם תְּכַנִּית מְלֵא חֲכָמָה וְכָלִיל יָפִי. בְּעֵדוֹן גֵּן אֱ-לֹהִים הָיִיתָ כָּל אֲבָן יְקָרָה מִסַּכְתְּךָ אֲדָם פְּטָדָה וְיִהְלֵם תְּרַשִּׁישׁ שֶהֵם וְיִשְׁפָה סִפִּיר נִפְךָ וּבְרָקָת וְזָהָב מְלֵאכֶת תְּפִיךָ וְנִקְבְּיךָ בְּדָ בְיֹום הַבְּרָאָה כּוֹנֵנוּ. אַתָּה כְּרֹוב מִמִּשְׁח הַסּוֹכֵךְ וְנִתְתִּיךָ בְּהָר קָדְשׁ אֱ-לֹהִים הָיִיתָ בְּתוֹךְ אֲבָנֵי אֵשׁ הַתְּהִלְכָתְ (יחזקאל כ"ח, יב-ד).

יש כאן תיאור מפורט של דימוי צור לגן עדן, הרצוף בהקבלות למקדש (כרוב, סוכך, הר קודש, אבני החושן ועוד).<sup>9</sup> ועל כן "ראוי ליטול מיפי לבנון המזכיר יופיו של הגן ולקבעו בבית המקדש" (לשון הרב שביב – ראה הערה 8).<sup>10</sup>

תכונה נוספת של צור היא הקוסמופוליטיות שלה – היותה "רִכְלַת העמים" (יחזקאל כ"ז, ג). מיקומה של צור לחוף הים התיכון הפך אותה למוקד בינלאומי לסחר ולתרבות, כמפורט בהמשך אותו פרק (כ"ז, יב-כה; וראה גם ישעיהו כ"ג, ח). במובן זה יש בצור ייצוג מיניאטורי של כל אומות העולם, ושיתופה בבניין המקדש מבשר אולי את חזון הנביאים כי לעתיד לבוא יכירו כל האומות במלכות ה' ויעלו למשפט בירושלים. לשון אחר: באותה תקופה הייתה צור הצינור המתאים לקשר את העולם כולו לבניין המקדש, ובבוא העת אף להגיע למקדש ולהכיר במלכות ה'.

תכונה אחרת של צור, הקושרת אותה לבניין המקדש באופן שונה, היא גאוותה הגדולה, המתבטאת בגאוותו של נגידה:

וְיִהִי דְבַר ה' אֵלַי לְאָמַר. בְּן אָדָם אָמַר לְנִגְיד צָר כֹה אָמַר אֲ-דֹנָי אֱ-לֹהִים יַעַן גָּבַהּ לְבָבְךָ וְתִאמַר אֶ-ל אֲנִי מוֹשֵׁב אֱ-לֹהִים וְשִׁבְתִּי בְּלֵב יַמִּים וְאַתָּה אָדָם וְלֹא אֶ-ל וְתִתֵּן לְבָבְךָ בְּלֵב אֱ-לֹהִים. הִנֵּה חָכַם אַתָּה מְדַנְּיָאֵל כָּל סְתוּם לֹא

במקדש ראשון שבנה שלמה, שבא מזרעו של שם". מובן ששותפותם של הפרסים בבית שני, שכללה מתן רישיון, חסות ואמצעים, גדולה לאין שיעור ושונה מהותית משותפות האומנים הזרים שעליה דיבר ספורנו.

8 עסקו בסוגיה זו הרב יהודה שביב, "בעניינין של צור וצידון", מרחבים תשמ"ז; והרב יואל בן נון, "צור וצידון בנחלת אשר", עלון שבות 96. לא נעסוק במסגרת זו בחטאים הרבים שמייחסים לצור יואל ועמוס, ובכללם סחר בעבדים יהודיים.

9 ההקבלה בין המקדש לגן העדן מפורסמת. ועיין על כך במאמרו של יהודה קיל "המשכן, המקדש והגן בעדן", המובא במבואו לספר בראשית בפירוש דעת מקרא, כרך א עמ' 102-120.

10 יש להזכיר כי גם ירושלים מכונה כלילת יופי (איכה ב', טו).

כריתת הברית בין שלמה וחירם מעוררת שתי שאלות: ראשית, איך תיתכן בכלל ברית עם חירם?<sup>4</sup> שנית, מהי המשמעות הרוחנית של שותפות הצורים בבניין הבית?<sup>5</sup> כאן נתייחס רק לשאלה השנייה.

רבנו עובדיה ספורנו (שמות ל"ח, כא-כב) אכן מוצא פגם בשיתוף זרים בבניין:

#### סיפר מעלות זה המשכן שבשבילם היה ראוי להיות

נצחי ושלא ליפול ביד אויבים: ראשונה – שהיה 'משכן העדות', שהיו בו לוחות העדות; ב' – 'אשר פקד על פי משה'; ג' – שהיתה 'עבודת הלויים ביד איתמר', כי אמנם משמרת כל חלקי המשכן ביד איתמר היתה; ד' – 'ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה עשה', שהיו ראשי אומני מלאכת המשכן וכלי מיוחסים וצדיקים שבדור, ובכן שרתה שכינה במעשי ידיהם, ולא נפל ביד אויבים. אבל מקדש שלמה שהיו עושי המלאכה בו מצור אף על פי ששרתה בו שכינה נפסדו חלקיו, והוצרך לחזק את בדיק הבית, ונפל בסוף הכל ביד אויבים. אבל בית שני שלא היה בו גם אחד מכל אלה התנאים, לא שרתה בו שכינה, ונפל ביד אויבים, כי אמנם בית שני לא היה 'משכן העדות', שלא היו בו לוחות העדות, ולא פוקד כי אם על פי כורש, ולא היו שם בני לוי, כמו שהעיד עזרא באמרו 'ואבינה בעם ובכהנים ומבני לוי לא מצאתי שם' (עזרא ח', טו), ומן המתעסקים בבנינו היו צידונים וצורים כמבואר בספר עזרא.<sup>6</sup>

לדעת ספורנו, מקדש ראשון ומקדש שני נפלו ביד אויבים מפני שנבנו בשיתוף בעלי מלאכה מצור וצידון, בעוד שהמשכן, שהאומנים שעשאוהו היו כולם מיוחסים וצדיקים שבדור, לא נפל ביד אויבים. הווה אומר: לדעתו ראוי המקדש להיבנות רק בידי ישראל, ללא שום שיתוף של בעלי מלאכה זרים.<sup>7</sup>

4 הדעות השונות בסוגיה זו הובאו במאמרו של הרב יגאל אריאל, "הברית עם צור", תחומין ד התשמ"ג, עמ' 267-277, ונציין כאן רק את דעת התוספות ביבמות (כג ע"א ד"ה הווא בשבעה אומות כתיב), המתייחסים במפורש לשאלתנו ומציעים שלושה תירוצים (המספור שלי, "ל": (1) שמה לא אסר אלא כריתת ברית לשם עבודת כוכבים... (2) או שמה חירם מלך צור גר תושב היה. (3) ועוד נראה לי דלא מיתסר [=שלא נאסרה, "ל] כריתת ברית אלא דוקא בשבעה אומות".

5 מעניין שגם בבניין בית שני הייתה תכנית (שלא התממשה בסופו של דבר, ראה חגי א', ח) לשתף צורים וצידונים בבניין: "ויתנו כסף לחצבים ולחרשים ומאכל ומשתה ושמן וצדנים ולצרים להביא עצי ארזים מן הלבנון אל ים יפוא כרשיון כורש מלך פרס עליהם" (עזרא ג', ז). מאידך, זרובבל נענה בשלילה מוחלטת לבקשתם של צרי יהודה ובנימין להשתתף בבניין (סירוב מובן לאור יחסם של הללו לבניין בכלל, ואכמ"ל).

6 ודוק: בניגוד לטענתנו בהערה הקודמת, ספורנו מבין שהצורים והצידונים אכן השתתפו בבנייה בסופו של דבר.

7 נדגיש כי משמעות הגורם הזר לעצם השראת שכינה היא מורכבת יותר, שהרי בבית ראשון שרתה שכינה ובבית שני לא שרתה שכינה. רבי יוחנן מפרש כי שכינה לא שרתה בבית שני משום "דכתיב 'יפת א-להים ליפת וישכן באהלי שם' – אף על גב ד'יפת א-להים ליפת' אין השכינה שורה אלא באהלי שם" (מגילה ט"ע ב), וביאר רש"י על אתר: "אף על פי ש'יפת א-להים ליפת', שזכו פרסיים לבנות בית שני, אין שכינה שורה אלא

חירם מלך צור עבד גרמיה אלוה, בתר דשלמה אתא עבד ליה בחכמתיה דנחית מההוא עיטא, ואודי ליה לשלמה, ובגין כך 'ויהי שלום בין חירם ובין שלמה' (מל"א ה', כו). ותנינן, אמר רבי יצחק אמר רבי יהודה: דשדר ליה חד שידא ונחית ליה שבעה מדורין דגיהנם וסלקיה ושדר ליה פתקין בכל יומא ויומא בידיה עד דאהדר, ואודי ליה לשלמה [תרגום: חירם עשה עצמו אלוה, וכשבא שלמה הוציאו מעצה זו, והודה לו חירם על כך. ושנינו, אמר רבי יצחק אמר רבי יהודה: שלמה שלח לחירם שד אחד שירד לשבעה מדורי גיהנום והעלהו, והיה שלמה שולח ביד אותו שד פתקים בכל יום ויום לחירם עד שחזר בתשובה, והודה לו לשלמה על זה] (זהר ויקרא סא ע"א).

בהקשר זה יש לציין גם שאת עושרה המופלג השיגה צור בעוול ובחמס (יחזקאל כ"ח, טז-יח), וההתקשרות עם המקדש ועם ירושלים, עיר הצדק, יכולה אפוא לתקן גם מידה מגונה זו.

המגמה לתקן את חטאותיה של צור, ממלכת הסחר והתרבות הקוסמופוליטית, המייצגת אולי את העולם כולו, משתלבת היטב בתפיסת שלמה את המקדש כמקדש נצחי ועולמי המיועד לתיקון העולם כולו. כשם שהנישואין עם נשים נכריות ועובדות אלילים נועדו, לפי חלק מהדעות, לקרבן תחת כנפי השכינה (ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו; וראה שיעור 10 לשנה זו), כך גם עשויה הברית עם צור – הרואה עצמה כפסגת האנושות, אף שאת עושרה השיגה בעוול – להיות חלק מניסיונו של שלמה לתקנה, כחלק מתיקון העולם כולו, באמצעות המקדש.<sup>12</sup>

בפועל, מגמה זו לא צלחה, לא בימי שלמה ולא בימי הבית הראשון בכלל.<sup>13</sup> שלמה עצמו הלך אחרי עשתורת אלוהי צידונים (מל"א י"א, ה),<sup>14</sup> ובמרוצת הדורות הפך הקשר הכלכלי לקשרי חיתון: נישואיו של אחאב לאיזבל בת אתבעל מלך

עממו. בְּחֻמְתָּךְ וּבְתִבְנוֹתֶיךָ עָשִׂיתָ לָךְ חֵיל וַתַּעַשׂ זָהָב וְכֶסֶף בְּאֻצְרוֹתֶיךָ. בְּרַב חֻמְתֶּךָ בְּרַבְלֵתֶךָ הִרְבִּיתָ חֵילֶךָ וַיִּגְבַּה לְבַבְךָ בְּחֵילֶךָ. לָכֵן פֶּה אָמַר אֶ-דָּנִי אֶ-לֵהִים יַעַן תִּתֶּנָּה אֶת לְבַבְךָ בְּלֵב אֶ-לֵהִים. לָכֵן הִנְנִי מְבִיא עֲלֶיךָ זָרִים עָרִיצִי גוֹיִם וְהִרִיקוּ חֻבּוֹתֶם עַל יָפִי חֻמְתֶּךָ וְחָלְלוּ יַפְעָתֶךָ. לִשְׁחַת יוֹרְדוֹךָ וּמִתָּה מְמוֹתַי חָלַל בְּלֵב יָמִים. הָאָמַר תֹּאמַר אֶ-לֵהִים אֲנִי לִפְנֵי הֲרָגְךָ וְאַתָּה אָדָם וְלֹא אֶ-ל בְּיַד מַחְלֵלֶיךָ. מוֹתֵי עַרְלִים תָּמוּת בְּיַד זָרִים כִּי אֲנִי דִבַּרְתִּי נְאֻם אֶ-דָּנִי אֶ-לֵהִים (יחזקאל כ"ח, א-י).

היופי, העצמה וההכרה העולמית בחסותו מילאו את נגיד צור בגאווה ובתחושה "א-ל אני, מושב א-להים ישבתי".<sup>11</sup> שיתופה של צור – הממלכה המחשיבה עצמה כעליונה עלי אדמות – בבניין המקדש, מהווה תיקון לתפיסה זו, בבטאו את הכרתה של ממלכה זו בעליונותו של הקב"ה. עמד כל כך הזוהר:

11 ילקוט שמעוני (יחזקאל רמז שסז) מתאר בציריות מזעזעת את תחושת האלוהות של נגיד צור (שלפי אותו מדרש הוא חירם ידים של דוד ושלמה) ואת סופו: "וען גבה לבך ותאמר א-ל אני מושב א-להים ישבתי... חירם מלך צר היה גאה ומתנאה עד מאד, מה עשה? נכנס לים ועשה לו ארבעים עמודים של ברזל מרובעים ארוכים שיעורם שוה והעמידם זה כנגד זה, ועשה שבעה רקיעים וכסא וחיות ורעמים וזיקים וברקים. הרקיע הראשון עשה של זכוכית ת"ק אמה על ת"ק אמה ועשה בו חמה ולבנה וכוכבים. הרקיע השני עשה של ברזל אלף אמה על אלף אמה וסילון של מים מפרשי בין ראשון לשני. השלישי של ברזל, אלף ות"ק אמה על אלף ות"ק אמה, וסילון של מים מפרשי בין שני לשלישי, ואבנים מגולגלות עשה ברקיע, של ברזל, שהיו מתבקעים אלו עם אלו ונשמעים כמו רעמים. הרקיע הרביעי עשה של עופרת, שני אלפים אמה על שני אלפים אמה, וסילון של מים מפרשי בין שלישי לרביעי. הרקיע החמישי של נחשת, ועשאו שני אלפים ות"ק אמה על שני אלפים ות"ק אמה, וסילון של מים מפרשי בין רביעי לחמישי. הרקיע הששי של כסף שלשה אלפים אמה על שלשה אלפים אמה, וסילון של מים מפרשי בין חמישי לששי. הרקיע השביעי של זהב, שלשה אלפים ות"ק אמה על שלשה אלפים ות"ק אמה, וקבע בו אבנים טובות ומרגליות אמה על אמה והיה מראה מכאן ומכאן, מכאן נעשים ברקים ומכאן נעשים זיקים, והיה מזדעזע עצמו, ואותם האבנים מתבקעות אלו עם אלו ונשמעים הרעמים. אמר הקב"ה ליחזקאל: בן אדם, אמר לחירם מלך צר: מה אתה מתנאה? ילוד אשה אתה. אמר לפניו: רבש"ע, היאך אני הולך אצלו והוא תלוי באויר? באותה שעה הביא הקב"ה רוח בציצת ראשו והעלהו אצל חירם. כיון שראה חירם ליחזקאל נבהל ונזדעזע, אמר לו: מי העלך לכאן? אמר לו: הקב"ה, כך צוני: לך אמור לו למה אתה מתנאה, ילוד אשה אתה. אמר לו: ילוד אשה אני, אלא שאני חי וקיים לעולם, מה הקב"ה מושבו בלב ימים – אף אני מושבי בלב ימים, מה הקב"ה בשבעה רקיעים – אף אני כן, ולא עוד אלא כמה מלכים מתו ואני קיים, וכן אחד ועשרים מלכים ממלכי בית דוד, ואחד ועשרים ממלכי ישראל, וחמשים נביאים, ועשרה כהנים גדולים, קברתי כלם ואני חי, הרי 'א-ל אני, מושב א-להים ישבתי בלב ימים'. אמר לו יחזקאל: והרי עמדו גדולים ממך ולא עשו כמעשיך. למה היה חירם דומה? לעבד שעשה לבוש לאדונו, כל זמן שהיה הלבוש על אדונו העבד רואה והיה מתנאה: עשיתי זה הלבוש לאדוני. אמר על האדון: אני קורע הלבוש ולא יהיה העבד מתנאה עלי. כך חירם היה מתנאה על ידי ששלח ארזים לבית המקדש, אמר הקב"ה: הריני מחריב את ביתי שלא יהיה חירם מתנאה עלי, שנאמר 'פתח לבנון דלתך ותאכל אש בארזיך' (זכריה י"א, א). ומה היה סופו? הביא הקב"ה עליו נבוכדנאצר ובעל את אמו בפניו, והורידו מכסאו, והיה חותך בשרו כשתי אצבעות בכל יום, ומטבילים בחומוץ ומאכילו, עד שמת מיתה משונה. ואותן הפלטיין מה נעשה בהם? קרע הקב"ה את הארץ וגזזם לצדיקים לעתיד לבא".

12 הרב קוק מבאר בעולת ראייה (חלק א עמ' מ) את סגולתה של ארץ ישראל להפוך לברכה גם את התוכן הרע ומקולקל ביותר: "והיה כי יביאך ד' אל ארץ הכנעני כאשר נשבע לך ולאבותיך ונתנה לך" (שמות י"ג, יא). ארץ ישראל יש לה הסגולות החיות העליונות, של יסוד הקדושה היותר עליונה המתגלה בעולם, שיש בכחה להפך את התכן היותר רע והיותר מקולקל לטובה ולברכה. לפיכך שם הארץ היא כנען, האיש המקולקל והמקולל, אוצר הכיעור והזוהמה והשפלות האנושית, וכל אלה הנטיית השפלות נטעו באנושיות, מפני שיש אוצר חיים נעלה מאד גנוז בה דוקא אוצר אור שבטמוני החשך, ורק הכח הנעלה, הנובע מיסוד האורה העליונה, יסוד שבועת עולמים בדבר ד', המוטבע בסגולת הארץ הפנימית, העלול להתגלות רק על ידי עם ד', הממשיכים את יסוד קדושתם מאבות העולם עד דור אחרון, זהו היסוד הבסיסי לבחירה הנפלאה של העם ושל הארץ יחדיו, המקושר מאד ביסוד התולדותי התכוני ההולך ומופיע בחיים הדוריים, לארץ ולדירים עליה, על פי ברית ושבועה. ועל כן נאמרה הקדמה זו של פסוק זה בכל פרטייתה: 'והיה כי יביאך ד' אל ארץ הכנעני', וההבאה שמה הרי היא 'כאשר נשבע לך, ולאבותיך', התכן היסודי שהונח בתכונת סגולת הארץ באפן בלתי משתנה בעצם, להיות לה קשר רוחני אמיץ עם האבות והבנים יחדו, והיחס של הכנעניות של הארץ כולה, - מסר 'ונתנה לך', בכחך למזוג, להפכו ולהעלותו אל מרום הקודש, להוציא ממסגר אסיר'. ושואו כחן רעיון זה גם באשר ליחס בין המקדש וצור: המקדש מרום ומקדש את הכוחות השפלים והנמוכים המצויים בצור.

13 הבאנו כאן מדבריו היפים של הרב אריאל בספרו מקדש מלך, עמ' 62-63.  
14 חלק מהנבואות נאמרו על צור וחלקן על צידון, ולא הבחנו ביניהן בדברינו כאן. ואכמ"ל.

שלמה, להבדיל, ישב "על כסא ה' למלך" (דה"א כ"ט, כג). עם זאת, יש מקום לעיין במשמעותה של ההקבלה לנגיד צור גם בהקשר של חכמת שלמה, עושרו, גאוותו ונפילתו, ואכמ"ל.

זו משם עד שיהיו עונותיו מתלבנים כשלג, לקיים מה שנאמר 'אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו' (ישעיהו א', יח).<sup>18</sup>

בפשטות נובעת דרשת הכינוי "לבנון" על בית המקדש מארזי הלבנון ששלח חירם לשלמה ושמהם נבנה המקדש. וכך מפורש בבראשית רבה (טו א):

אמר רבי יוחנן: לא היה העולם ראוי להשתמש בארזים, שלא נבראו אלא לצורך בית המקדש, הדא הוא דכתיב 'ישבעו עצי ה' ארזי לבנון' (תהילים ק"ד, טז). ואין לבנון אלא בית המקדש, היך מה דאת אמר 'ההר הטוב הזה והלבנון' (דברים ג', כה).

דרשה נוספת של כינוי זה מופיעה במדרש ויקרא רבה (א ב):

ר' טביומי אמר: על שם שכל לבבות שמחים בו, הדא הוא דכתיב 'פה נוף משוש כל הארץ' (תהילים מ"ח, ג). ורבנן אמרי: על שם 'היו עיני ולבי שם כל הימים' (מל"א ט', ג).

כאן נדרשת המילה "לבנון" מלשון לב, על שם שמחת כל הלבבות במקדש ועל שם לבו של הקב"ה (היינו: ההשגחה הא-לוהית) המצוי שם כל הימים.

החיות שמעניק משל הלב למקדש מתבטאת בדרך אחרת במדרש נוסף על ארזי הלבנון:

ארזים ששלח חירם מלך צור לשלמה למלאכת בית המקדש הריחו בחייו של עולם והרטיבו. אמר רבי לוי כשהכניס שלמה את הארון לבית המקדש הרטיבו כל העצים והארזים שהיו שם ועשו פירות שנאמר 'שתולים בבית ה' בחצרות א-להינו יפריחו' (תהילים צ"ב, יד), והיו הולכין ועושין פירות והם היו פרנסה גדולה לפרחי כהונה, עד שמנשה הכניס את הצלם בבית קדש הקדשים ונסתלקה השכינה ויבשו הפירות שנאמר 'פרח לבנון אומלל' (נחום א', ד) (תנחומא תרומה יא).<sup>19</sup>

ייתכן שיש להבין את משמעות הקשר בין המקדש והלבנון (ובין שלמה מלך ירושלים וחירם מלך צור) לאור היות הלבנון הקצה הצפוני של ארץ ישראל. לפי זה, הקשר בין הלבנון למקדש מבטא את הזיקה שבין הלב שבמרכז ובין קצה הנחלה: ארץ ישראל כולה – כולל האזור הצפוני ביותר – קשורה אל המקור, אל המקדש, ומקבלת ממנו את חיותה. הלב משפיע את חיותו גם על הקצה המרוחק והצפוני (ואולי גם הצפון, הנסתר) ביותר. 'יפה נוף משוש כל הארץ הר ציון ירכתי צפון קרית מלך רב' (תהילים מ"ח, ב-ג);<sup>20</sup> "כטל חרמון שירד

צידונים. זו הביאה לממלכת ישראל את עבודת הבעל (מל"א ט"ז, לא), אשר הגיעה משם גם לממלכת יהודה באמצעות עתליה (ראה מל"ב י"א, יד).<sup>15</sup>

בסופו של דבר רואה הנביא יחזקאל את הקשר בין צור וירושלים באור שלילי דווקא:

יַעַן אֲשֶׁר אָמְרָה צָר עַל יְרוּשָׁלַם הָאֵחַ נְשַׁבְּרָה דְלָתוֹת הָעַמִּים נְסִבָּה אֵלַי אִמְלֵאָה הַחֲרִבָּה (יחזקאל כ"ו, ב).

ובהמשך אותה נבואה מוצג יחסה זה של צור לירושלים כסיבה לחורבנה הגדול של צור. הגמרא (מגילה ו' א) לומדת מהפסוק הנ"ל כי קיים יחס אנטי-טטי בין צור (המוחלפת בגמרא בקיסרי, בהתאם לתקופה) וירושלים:

קסרי וירושלים, אם יאמר לך אדם חרבו שתיהן – אל תאמן, ישבו שתיהן – אל תאמן. חרבה קסרי וישבה ירושלים, חרבה ירושלים וישבה קסרי – תאמן. שנאמר 'אמלאה החרבה': אם מליאה זו חרבה זו, אם מליאה זו חרבה זו.<sup>16</sup>

#### ד. לבנון ומקדש<sup>17</sup>

בהתחננו להיכנס לארץ מבקש משה:

אֶעֱבְרָה נָא וְאָרָאָה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הֵרָר הַטּוֹב הַזֶּה וְהַלְבָּנוֹן (דברים ג', כה).

על פי פשוטו, הכוונה לשני חבלי ארץ מרכזיים: שדרת ההר המרכזית של ארץ ישראל, והלבנון שבצפונה. ואולם, יונתן בן עוזיאל, חז"ל והראשונים דורשים:

'ההר הטוב' – זו ירושלים; 'הלבנון' – זה בית המקדש (מכילתא דרשב"י י"ז, יד).

כינוי המקדש בשם "לבנון" מנומק במדרש זוטא לשיר השירים (ד, ח) כך:

'אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי'. איזהו לבנון? זהו בית המקדש שנקרא לבנון. ולמה נקרא שמו לבנון? אלא כל מי שהיה עולה לשם ובידו עון לא היה

15 ומעניין שעוד בימי מנשה, בסוף ימי בית ראשון, קושרים הנביאים את חורבן הצפוני של יהודה וירושלים לחטאות בית אחאב: "בן שתיים עשרה שנה מנשה במלכו... ויקם מזבח לבעל ויעש אשרה כאשר עשה אחאב מלך ישראל... וידבר ה' ביד עבדיו הנביאים לאמר... ונטיתי על ירושלים את קו שמרון ואת משקלת בית אחאב ומחיתי את ירושלים כאשר ימחה את הצלחת מכה והפך על פניה" (מל"ב כ"א, א-ג).

16 נבואתו של יחזקאל על חורבן צידון (כ"ח, כ-כו) אכן קושרת בין חורבן זה ובין ישיבת ישראל לבטח. ולא בכדי מתאר הנביא בחלקו הראשון של אותו פרק את חורבן צור כחורבן גן העדן, שגם ירושלים נמשלה לו. דבר דומה אנו מוצאים גם בישעיהו, המסמיק את משא צור (ישעיהו כ"א) למשא גיא חזיון, המתייחס לירושלים (שם כ"ב).

לסיום פרק זה ברצוני להעיר כי מ"ר הרב יואל בן נון מציע במאמרו (ראה הערה 8) כיוון אחר להבנת הקשר בין ירושלים לבין צור. לטענתו, צור וצידון היו ערים בגבול הכנעני בתחום הארץ המקודשת (ראה בראשית מ"ט, יג, "זבולן לחוף ימים ישפן והוא לחוף אניות וירכתו על צידן"), וייתכן שבחלקן היה יישוב ישראלי שנטמע בתרבות הכנענית, דוד ושלמה ניסו בקשריהם להחזיר את יושביו למקדש ולעם ישראל.

17 המקורות לסעיף זה נאספו בחוברתו של יהודה עציץ "בין לבנון ללבנון", אדר-ניסן התשנ"ט.

18 הכפרה היא ללא ספק אחד מתפקידיו המרכזיים של המקדש. ואף הלבנת לשון של זהורית ביום הכיפורים נדרשת מן הפסוק "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו" (יומא סז ע"א).

19 ודוק: על פי המדרש, הכנסת הארון למקדש היא שנותנת לו את חיותו וחיוניותו.

20 פירוש אחר לפסוק זה קשור להיות "צפון" כינוי פיוטי אלילי להר שבו שוכן האל (ראה ישעיהו י"ד, יג; איוב ל"ז, כב), ומשמעות הכתוב היא שבית ה' שבהר המוריה הוא הצפון האמיתי (והוא אכן מצוי מצפון לעיר דוד) – משכן א-לוהי האמת.

דבר נוסף שנראה פשוט כי שלמה השתמש בו הן תכניות הבית שמסר לו דוד; לאור הכתוב בדברי הימים (דה"א כ"ח, יט, "הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית") ולאור מסורת חז"ל על מסירת מגילת המקדש ממש עד דוד ומדוד לשלמה, אין זה סביר ששלמה שינה מן התכניות המקוריות. כמו כן, אין סיבה להניח ששלמה שינה דבר מה מחלוקת הכוהנים והלוויים על ידי דוד (דה"א כ"ג-כ"ו).

### ב. הדברים שעשה שלמה בעצמו

- הבאת בעלי המלאכה והחומרים לבנייה (כולל הפנייה לחירם בעניין בעלי מלאכה, ארזים, ברושים וזהב)
- הזמנת חרש הנחושת חירם מצור, שהיה אחראי על כל עבודות הנחושת
- הבנייה בפועל של כל המבנים והכלים
- העלאת הארון מעיר דוד למקדש והעמדת הכלים במקומם
- חנוכת הבית על כל מרכיביה

### ג. בניין בית ראשון על ידי דוד ושלמה

#### א. המקדש וירושלים – מפעל משותף של שני מלכים

עד כה הדגשנו את חלקו של כל אחד משני המלכים בבניין: דוד יזם את הבניין, חיפש את המקום, מצא אותו, קנאו ובנה בו מזבח, והכין את התכניות, המשמרות והמעמדות; שלמה הוסיף בעלי מלאכה וחומרי בניין, בנה בפועל את המבנה והכלים, העלה את הארון מעיר דוד למקדש וחנוך את הבית. יתר על כן, חז"ל קובעים בכמה מקומות כי דוד היה שותף גם בבנייה עצמה: דוד בנה את היסוד, ושלמה – את הבניין עצמו. כך למשל במדרש זה:

'ולזבח השלמים' וגו' (במדבר ז', יז) – אלו דוד ושלמה... ושניהם בנו בית המקדש: דוד עשה היסוד ושלמה בנאו (במדבר רבה יג יד).

וכך גם בתוספות בברכות (יח ע"א), הדורשים את הביטוי "שני ארְאֵל מואב" (שמ"ב כ"ג, ט) "על שם דוד ושלמה שבנו את הבית ובאו מרות המואביה".

נמצאנו למדים שבית המקדש – ויותר מכך: ירושלים כולה כעיר המקדש – הנם מפעל משותף של דוד ושלמה. כל אחד משני המלכים תרם את חלקו הייחודי, אך רק יחדיו יצרו הם את היצירה השלמה של עיר ומקדש בלָּפָה:

תנו רבנן: איזהו מטבע של ירושלים? דוד ושלמה מצד אחד, וירושלים עיר הקודש מצד אחר (בבא קמא צז ע"ב).

#### ב. המשמעות של בניין בית ה' על ידי שני מלכים

מדוע נבנה בית ה' על ידי שני מלכים, ולא על ידי מלך אחד בלבד? יש בדבר כמה תשובות אפשריות.

ראשית, ייתכן שמצב זה בא למנוע תחושה של המלך שברוב עצמתו ויכולותיו הוא 'מסדר' לריבונו של עולם מקום, ובין

על הררי ציון כי שם צָּנָה ה' את הברכה חיים עד העולם" (שם קל"ג, א) – השפע והברכה הגשמיים מן הצפון מתחברים אל הררי ציון, ששם הברכה הנצחית, "חיים עד העולם".

### ב. מה עשה שלמה בפועל לבניין בית ה'

#### א. איזה שימוש עשה שלמה במה שהכין דוד אביו

בסיום מלאכת בית ה' נאמר (מל"א ז', נא; מקבילה בדה"ב ה', א):

וַתְּשֶׁלֶם כָּל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר עָשָׂה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה בְּיַת ה' וַיָּבֵא שְׁלֹמֹה אֶת קִדְשֵׁי דָּוִד אָבִיו אֶת הַכֶּסֶף וְאֶת הַזָּהָב וְאֶת הַכֶּלִים נְתָן בְּאֶצְרוֹת בְּיַת ה'.

מדוע לא השתמש שלמה בקודשים שהכין דוד אביו? דורשים על כך בפסיקתא רבתי (ו):

יש דורשין לשבח יש דורשין לגנאי.

דרוש לשבח: דוד ביקש על הדבר, אמר לו: רבון העולמים, צופה אני בנבואתי שסוף בית המקדש עתיד ליחרב, וכל מה שהפרשתי הוא מבתי עכו"ם שהייתי מחריב, שלא יהיו האומות העולם אומרים מה דוד סבור החריב בית אלהינו ועשה בית לא-להים נינערו אלהינו וגבו נקמתם והחריבו בית א-להים, לכך נתפלל שלא יצטרך להם שלמה.

ומי שדורש לגנאי: שבא הרעב בימי דוד שלש שנים והיה לדוד כמה תסבריות צבורין כסף וזהב מה שהיה מתקן לבניין בית המקדש, והיה צריך להוציא להחיות את הנפשות, ולא עשה כן. אמר לו הא-להים: בניי מתים ברעב ואתה צובר ממון לבנות בו בניין, לא היית צריך אלא להחיות בו נפשות, לא עשית כן, חייך אין שלמה נצרך ליטול הימנו כלום.

ומוסיף אברבנאל:

כמו שלא רצה שדוד יבנה את הבית בימיו לפי שדמים רבים שפך, כן לא הסכים שיבנה אותו מהממון אשר אסף במלחמותיו משלל הגויים. אך שלמה שהיה איש שלום ומה שקיבץ מהממון היה בשלום ובמישור הוא יבנה את הבית מזה הממון ולא מדבר אחר כי ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום.<sup>21</sup>

וייתכן שיש כאן גם ביטוי של עצמאות: שלמה מבקש לבנות את הבית מכוחו הוא.

עם זאת, בדברי הימים מפורש כי שלמה השתמש לפחות בחלק ממה שהכין דוד (ודוק: מדובר כאן בשלל מלחמה!):

וּמִטְבַּחַת וּמִכּוּן עֵרִי הַדְּדָעָזֶר לְקַח דָּוִד נְחֹשֶׁת רַבָּה מְאֹד בְּהָ עָשָׂה שְׁלֹמֹה אֶת יַם הַנְּחֹשֶׁת וְאֶת הָעֲמוּדִים וְאֶת כָּלֵי הַנְּחֹשֶׁת (דה"א ח"ח, ח).

21 בכך גם מסביר אברבנאל מדוע התחיל שלמה את בניין הבית רק בשנתו הרביעית (מל"א ו', א): נדרשו לו שלוש שנים לאסוף בעצמו את כל הדרוש לבניין.

מגמתו של שלמה להדגיש את עניין השלום בבניין הבית מתבטאת בתחומים רבים, כגון הרחבת איסור הבניין בגזית מן המזבח (שמות כ', כא) לכלל הבית (ראה מל"א ו', ז).

יתר מפעלי הבנייה המלכותיים הוא בונה גם בית לה'. שיתוף שני מלכים בבניין מקטין את ההרגשה הזאת.

שנית, בבניין הבית על ידי אב ובנו יש ממד של קביעות. העמדת שושלת מלכות קבועה היא שמאפשרת את בניין הבית, ושושלת זו היא היא שבונה אותו.

משמעות שלישית היא שהבנייה נעשית על ידי שני מלכים בעלי אישיות שונה. דוד החל את חייו כרועה צאן ועבר התמודדויות גדולות מאוד עד שעלה למלכות; דוד הוא דגם ומופת למידת השפלות והענווה ולתחושת תלות עמוקה בקב"ה מחד גיסא ובשבטי ישראל מאידך גיסא; התמסרותו הבלתי-פוסקת של דוד לעניין המקדש, שהתקיימה עוד בטרם מלך בפועל והתמידה גם לאחר שנאמר לו במפורש כי לא יוכל לבנותו בעצמו, היא מתכונותיו הבולטות; ותכונה מובהקת אחרת שלו היא זיקתו הבלתי-אמצעית לארון, הכלי המבטא יותר מכול את השראת השכינה. כל אלו מסבירים את קריאת המקדש על שמו של דוד ("מזמור שיר חַנְכַּת הבית לדוד"), ששורש נשמתו במקדש.

שלמה, לעומתו, נולד בחצר המלכות וקיבל מן המוכן מדינה הנהנית מגבולות שלום רחבים ומשפע כלכלי אדיר. העולם כולו עולה אליו לרגל ומכיר בחכמתו, בעצמתו, בעושרו ובהשפעתו. כל אלו מביאים את שלמה לסגנון שונה לחלוטין של מלכות: לא תלות בשבטים, כי אם מינוי מנגנון מלכותי של נציבים השולט בעם; לא שפלות וענווה, כי אם ביטחון עצמי גדול והכרה עמוקה בערכו בעיני עמו ובעיני העולם כולו. בניגוד לדוד, זיקתו הברורה של שלמה לאינה לארון אלא דווקא לבמה בגבעון – למזבח ולהקרבת הקרבנות. בכל אלו – באופיו, באישיותו ובמידותיו – משלים שלמה את קומתו של דוד, וכך נבנה המקדש על ידי שניים: דוד – שהוא היסוד, נקודת הראשית; ושלמה, הבן הממשיך, המייצג את הקביעות בכל המובנים.

## סיכום

בשיעור זה ניסינו להשלים את עיסוקנו בפועלו של שלמה למען בניין בית ה': בחנו את פרטי הברית עם חירם ואת משמעותה הרוחנית, בדקנו היכן השתמש שלמה במה שהכין דוד והיכן לא השתמש בו, וסיימנו במשמעות הבניין על ידי דוד ושלמה יחדיו.

בשיעור הבא נעסוק בע"ה ביחס בין בית המלך ובית ה'.

\*\*\*\*\*  
\* כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון ולרב יצחק לוי, תשס"ו \*  
\* עורך: בעז קלוש \*  
\*\*\*\*\*  
\* בית המדרש הווירטואלי שליך ישיבת הר עציון \*  
\* האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> \*  
\* האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> \*  
\* משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 \*  
\* דואל: [office@etzion.org.il](mailto:office@etzion.org.il) \*  
\*\*\*\*\*